

A forró fém locsolása

Azt mondják, Amerikában minden kortárs emlékszik rá, hol értesült Kennedy meggyilkolásáról. Térey János halálával is így lehetnek az írók, én például Miskolc felé tartottam az autópályán, amikor egy kiadó vezetője felhívta az útitársunkat, egyik szerzőjüket, Térey jó ismerősét a halálhírrrel. Tulajdonképpen alig ismertük egymást. Emlékeszem, huszonkét évesen mint magyar szakos demonstrátor felügyeltem az egyetemen egy zárthelyi dolgozatnál, amit ő is megírt. Már akkor is pontosan lehetett tudni, hogy kicsoda.

A *Boldogh-ház*, *Kétmalom utca* mély és szerteszét ágazó történetéhez, azt hiszem, a szerzőnek majdnem minden kortársa hozzá tud szólni valamit. Csekély közöm van Debrecenhez, de az például egész biztos, hogy egy ottani ismerősöm Térey egyik rokonának a feleségével áll rokonságban: ritka neve pontosan megegyezik a könyvbeli mellékszereplőével. És a Kádár kori iskolás évek miliője, az öltözködés, az épített környezet is olyan egységes volt, és olyan lassan változott, hogy egy mai negyvenöt-ötvenéves budapesti nemhogy debreceni kortársa, hanem még az 1956-ban született Garaczi László életrajzi írásai olvastán is sok mindenre ráismerhet. Térey posztumusz önéletrajzi könyve az aprólékos korrajznak köszönhetően tele van ismerős dolgokkal, miközben egészen egyedi és személyes.

Azt hiszem, nincs a kortárs irodalomban még egy szerző, aki Téreyhez foghatóan magas színvonalon al-

kotott volna mindhárom irodalmi műnemben. Ehhez nyilván költőnek kell lenni: aligha akad prózaíró, aki egyszer csak átképezi magát első osztályú lírikussá. És csakugyan, Térey mindvégig elsősorban költő volt, egyáltalán nem huszárosan rohamozott, hanem nagyon is lassan, óvatosan tett nem minden siker nélkül való kalandozásokat az elbeszélő nagypróza területén. A *Paulus* még rímekben írt regény, a *Protokoll* már rímtelen shakespeare-i jambusokban, a *Legkisebb Jégkorszak* pedig szabadversben szól, míg a *Káli holtak* című, nem sok megértésben részesült, érdekes regénykísérlet már hagyományos, margótól margóig tartó sorokba tördelt próza. Térey kezén mindenből irodalom lett, ha nem vers, színdarab vagy széppróza, akkor esszé: nem lepne meg, ha kiderülne, hogy naplót is írt, illetve a kiadó helyében összeszedném és gyorsan kiadnám az interjúit is, amíg még nem kell túl sok magyarázó jegyzet hozzájuk.

Arra mindenesetre sose gondoltam, hogy egyszer töredéket is fog írni.

Mert önéletírásának ez a nem is vékony kötete kétségtelenül töredék, amelyet a szerző hirtelen halála után csaknem másfél évvel a könyvet kéziratból, pontosabban számítógépes fájlból adták ki, és még csak az sem egészen világos, hogy ha nem marad torzóban, akkor a műnek milyenek lettek volna az arányai. A befejezés szemlátomást meg van tervezve – a köszönetnyilvánítás pe-

dig precízen megírva –, de a könyv valahogy mégsem ér el a végéig, inkább elfogy, mint egy sivatagi folyó. Főként a közepe hiányos: az öt nagy fejezetből a második (*Hatvanas évek*) csak néhány oldal, és az utolsó (*Epiológusok*) sincs harminc.

Az alcím – *Egy civis vallomásai* – nyilvánvaló utalás az *Egy polgár vallomásaira*, és Térey könyve abban is hasonlít Máraiéra, hogy témáját az elbeszélő felmenői, oldalági rokonai, szűkebb családja és a fiatalsága jelenti: egyik mű sem valakinek a regénye, hanem inkább mindkettő a valakivé válás irodalmi dokumentuma.

A *Boldogh-ház, Kétmalom utca* olyan önéletírás, amelyet két halál, a nővére és az apáé foglal keretbe, egy harmadik pedig, a szerzőé, kívülről vet árnyékot az egész műre. (És ezeken kívül is van még néhány, elég itt egyelőre csupán egy – nem a szekrényben, hanem a küszöb alatt megbújó – csontvázra utalni.) Ez az önéletrajz tehát nem a szerző születésével kezdődik, hanem egy azt megelőző halálesettel: az első oldalon az elbeszélő családja a temetőbe tart, mégpedig egy öt hónapos korában meghalt kislány sírjához. Visszatérő gondolata a narrátor főhősnek, hogy más helyett él: ha a nővére nem halt volna meg bölcsődés korában, akkor ő, a második gyerek valószínűleg már csak a család lakásviszonyai miatt sem született volna meg.

A könyv az apa halálával, a síremlék felállításával, illetve az örökölt föld eladásával zárul, igaz, a családhoz, a szülőhelyhez fűződő szálak már korábban, az elbeszélőnek a fővárosba való költözésével és az édesanya halálával lazulni kezdtek, vagy

egyenesen el is szakadtak. Különös, hogy a könyv vége felé első éves főiskolás főhős budapesti életének kezdete és az apa halála között majdnem másfél évtized telik el, de erre az időszakra csak alig tér ki a könyv: az is csak elszórt utalásokból derül ki, hogy a fiú huszonévesen megbérelt az édesapjával.

A ma is kortárs és az egykori kortárs szerző között fontos különbség, hogy az előbbi új és új művekkel folyamatosan képes újrakontextualizálni az egész életművét, míg az utóbbiak esetében ezt már csak az értelmezők tehetik meg. Biztos vannak olyanok, nyilván elsősorban a fiatalok között, akik egy-egy szerzővel a legutóbbi műve olvastán ismerkednek meg. Ha valaki a Térey-univerzumban ezzel a könyvvel teszi meg az első, ismerkedő lépéseket, egészen más képe lesz az életműről, mint annak, aki a kezdetektől vagy akár csak az utóbbi évek munkáinak megjelenése óta követte a mű alakulását. Az író ugyanis ezzel a könyvével beengedi az olvasókat a színpalak mögé, vagy a könnyűzene iránt is oly nagy tudatosságot mutató Téreytől talán nem idegen képpel szólva, a backstage-be, és ettől az egész életmű, benne az olyan kulcsfogalmakkal, mint az arrogancia, az erő, a dac „kapott fogni” egy vajszerű árnyalatot.

Különös feltárulkozása ez a könyv a személyességre korábban csak igen áttételes módon hajlamos költőnek. Sokat, nagyon sokat megtudunk a szüleiről, a tágabb családjáról, valamint az általa ismert, illetve csak elbeszélések vagy egyenesen csupán levéltári adatok mozaikkockáiból kirajzolódó felmenői történetéről, de a saját képét mintha csak az ezek között a figurák között kirajzolódó üres

hely alapján lehetne igazán plasztikus érzékelni.

Megtudjuk, hogy krónikusan száraz a szeme, hogy orrsövényferdülése van, és szeretne leszokni a cigarettáról. Hogy fiatal korában karcús volt, hogy nem szeret hosszan telefonálni, hogy napon nem tud elaludni – ami egyébként is nehezen megy, igaz, ha sikerül, akkor utána mélyen alszik –, és hogy három jegyessége volt (az egyik ezek közül egy harmincévesen megismert, akkor épp csak érettségizett lánnyal). Még az is kiderül, hogy hova szavaz, vagy legalábbis hova szavazott 1998-ban. De mindezek olvastán inkább csak azt érezni, hogy a saját jelentőségének tudatában jogosan lévő alkotó most ad nekünk valamit magából, a bennünk élő arcképén saját kezűleg húz néhány ecsetvonást. Ezek a mozzanatok, a műnek csaknem az egészét átható „családállítás” tükrében kicsit külsődlegesnek tűnnek, kevés az olyan jelentőségteljes konkrétum, mint amilyen az, hogy az elbeszélő ADHD-snak, azaz figyelemhiányos hiperaktivitás-zavarban szenvedőnek tartja magát, vagy amikor ezt írja: „Hatalmas vágy kínoz az elismerés iránt, s az a rögeszme mérgez, hogy mindenért meg kell küzdenem, ami másoknak eleve megadatik.”

Térey mindenből képes volt irodalmat csinálni, bármi meg tudta ihletni: egy izlandi vulkánnak – ki emlékszik ma már a pontos nevére? – az európai légi közlekedést megbénító kitöréséhez hasonló eseményre például egész regényt épített. Annál különösebb, hogy az emlékiratokban név szerint szereplő legalább öt-hat tucat író és költő közül milyen kevésször van szó igazán irodalmi összefüggésben.

Ahogy a korábbi művekben az életből irodalom lett, itt az irodalomnak van többnyire csak annyi jelentősége, amennyit az életrajzi vonatkozások megengednek. Nem tudni, mi lett volna az irodalom, az írók szerepe a befejezett, végleges szövegben, de most Weöres például egy ízben csak azért kerül szóba, mert a jogutódja Térey édesanyjának csoporttársa volt az orvosi egyetemen. Szabó Lőrinc szinte sohasem irodalmi szempontból érdekes, hanem mondjuk földrajzi vonatkozásban, mint *A földvári mólón* költője (mert Téreynek is fontos volt a Balatonparti település). Az elbeszélő előtt máskor a saját arcáról gondolkodva ötlik fel költő elődje, felidézve „állandó sirárait saját csúnyaságáról, ami az ő esetében sem volt akadály a szenvedélyes szoknyavadászatnak”. Vagy éppen Bajor Giziről – sőt Bajor Gizi házaról – jut az eszébe, akibe „reménytelenül volt szerelmes Szabó Lőrinc”. Temesi Ferencnek egy csattanós kijelentéssel végződő ámokfutása az első benyomás fontosságáról szóló példa, Ottlik a Lukács fürdővel kapcsolatban kerül szóba, ahogy Marno is csak abban a vonatkozásban, hogy valaki egyszer látta a Gellértben. Ilyenkor mint ha nem a sebeket kitakaró, a múltat szerzetesi önfeladással elemző író állna előttünk, hanem a grand seigneur, aki bőkezűen osztogatja a name-dropping kegyeit. Amit egyébként már Esterházy is előszeretettel, és ha nem is mindig feltétlenül rokonszenvesen, de valahogy több gráciával gyakorolt.

Voltaképp beszédes, hogy a hetven, sőt talán nyolcvan emlegetett író neve között egyszer sem tűnik fel Esterházyé. *A Boldogh-ház,*

Kétmalom utca többek közt apakönyv is, és bár alighanem több elemzés is születik majd, amely a *Harmonia caelestisszel* hasonlítja össze, a mű nem látszik tudni saját magának erről az előzményéről. Sőt, amikor az elbeszélő épp a családjá legalább két-, de egy esetben akár hatszáz évesnek is elgondolt múltját konstruálja meg, a dokumentáltan ősi arisztokrata dinasztiák közül az Esterházyaknál akkor is előbb jutnak az eszébe a Festeticsek vagy éppen a teljesen érdektelen Hohenzollernek. De a szociológiai spektrum másik feléről ugyanígy hiányzik a saját családját a *Puszták népében* a honfoglalók patriarchátusának mintájára és azok tiszta vérű utódaiként láttató, a maga számadó juhászoktól származó személyét ha máshol nem is, hát a szegény nép sorai közt afféle paraszt arisztokratának tekintő – és az egészet ennyiben nem okvetlenül demokratikusan felfogó – Illyés Gyula is. Spiró György csak azért kerül szóba, mert egyszer szellemeesen nyilatkozott Térey külsejéről, Jókai pedig azért, mert az ő „földje sem volt sokkal terjedelmesebb a Svábhegyen”, mint a szerző családjának vámospércsi málnása.

De ez csak mellékszál, legalábbis annyira, amennyire egy író önéletrajzában az irodalom mellékszál lehet. Főleg hogy olykor akár érzékeny, például Juhász Ferenc egyik versét Weöresével nagyon szellemeesen összehasonlító esszét is olvashatunk ebben a hol pszichológiai regénybe, hol szociológiába, hol várostörténetbe, hol – akár a hetvenes évek jól sikerült tévés gyereksorozatait felidéző módon – ifjúsági irodalomba hajló könyvben. Olykor pedig a legváratlanabb helyeken itatja át

a szöveget irodalmi élmény, mint amilyen ez az Ovidius-idézet, amely egy öngyilkos nagynéniről szóló emlékezésben olvasható: „Kész a halálra, feláll, a nyakát hurkolja övével, / és öve végét meg felhúzza magasra a félfán.”

Térey sokat kutatott a könyv írása során, ezt olykor a tudományos művekben megszokott lábjegyzetes hivatkozások is mutatják; a különböző családi szálak felgöngyölítése néha a valóságos nyomozások izgalmával jár, akár még úgy is, hogy egy esetben kiderül: végül is nem arról a Tóth családról van szó, amelyből a – felnőttként felvett nevet viselő – író származott.

A korrajz, a helyrajz mind nagyon plasztikus, ahogyan a főszereplők – mindenekelőtt a főhős és szülei – vagy akár az olyan mellékszereplők, mint a Pisti nevű nagybácsi vagy az említett, Irmuska nevű nagynéni ábrázolása is. Rendkívül érdekes annak leírása, hogy milyen volt egy kislánya halálát feldolgozni sose tudó, többször is elmeógyógyintézeti kezelésre szoruló, egyébként is fantasztta, meglehetősen elnyomó, a fia pofozásától sem ódzkodó, ha azt nem is sokszor gyakorló apa mellett felnőni, annál is inkább, mert a beszámoló hangja egyáltalán nem panaszos. Felnőtt fejjel lenne mit felróni az apának, de erre nem kerül sor – miközben az elbeszélő perspektívája nem is gyermekien naiv. „Arrogancia”, „erő” „hadjárat” – Térey kötetinek címében szerepelnek ezek a szavak, amelyeket sajátos fénytörésbe helyez az önéletrajz. Emlékezetesek például a jelenetek, amikor nyers verbális agressziót tanúsítva az elbeszélő kiszabadul az édesapja, illetve nagybátyja zsarnoksága alól.

A szerkesztői utószóból kiderül: a könyv szövege a szerző számítógépének *kozmosz altábor* nevű fájlján alapul, és az elnevezés – amely a könyv egyik fejezetének a címe is – nem véletlen. A goromba, ordibáló, alkalmazkodni képtelen, paranoid skizofrén apa mellett felnövő, csak az édesanyjához kötődő, „gátlásos, félős, visszafogott” fiúra a csillebérci úttörőtábor hatott olyan „felszabadítóan vagy rombolóan”, hogy később méltán nevezi az ott eltöltött tíz napot „új kezdet”-nek, „alapító esemény”-nek. Ez az élmény nyilván nélkülözhetetlen volt az apa és a nagybácsi zsarnoksága alóli felszabaduláshoz, amelynek egyszeri és visszavonhatatlan gesztusa nagyon emlékeztet arra a jelenetre, amely Bereményi *Magyar Copperfieldjében* a főhős és a nevelőapja között játszódik le.

Téreynek sikerült úgy megmunkálhatóvá hűtenie élete forró anyagát, hogy az nem repedt meg, mint a tűzvész idején a Szent András-templom Verestornyából lezuhant, meg gondolatlanul, hideg vízzel locsolt harangja.

Szerzőjének a könyv a maga befejezetlenségében is az egyik legjobb műve: mintha az egész életében elsősorban lírikus Térey most talált volna meg valami eszköztelen, semleges, szinte áttetsző prózanyelvet, amelynek még az ilyen kissé hevenyészettnek tűnő, talán nem is végleges, de éppen ennyiben minden modortól mentes megfogalmazások sem válnak hátrányára: „Beleütköztem a ténybe, hogy évekre elszakadtunk, nem voltunk napi kapcsolatban, néha egyenesen évekig nem találkoztunk, így ezek a válaszok egyáltalán nem jönnek evidensen.”

A memoár tele van pontos megfigyelésekkel, finom észrevételekkel akár olyan témákban is, amelyek messze kívül esnek az önéletrajznak még a mellékszálain is. Az egykori *Ludas Matyiról* például ezt olvashatjuk: „a kor vicclapja mai szemmel szinte már irodalmi igényességűnek tűnik”. A gyűjtögető apával kapcsolatban: „A prospektus a szegény ember szuvenirje.” Érdekes a kérdésfeltevés: „milyen lehet üdülőhelyre *születni?*” Ahogy Térey leírja egy debreceni cívis család, esetükben tulajdonképpen városban lakó földművelők, évszázados történetét, különös tekintettel a huszadik századra, az alkalmassá teszi a könyvet arra, amit az irodalomtól újabban – ha nem is jogosan, de érthetően – ismét számon szoktak kérni: hogy a segítségével megtudható legyen, hogyan is éltek itt az emberek, amíg meg nem haltak.

Mert az utolsó szó mégis a halálé, amely különös perspektívába helyez olyan, a könyv írása során bizonyára ártatlannak tűnő mozzanatokot is, mint a szívritmuszavar („Dobol a fülemben a vér. Régebben ez nem volt”), vagy amikor ezt olvashatjuk a nagyapáról: „negyvenkilenc éves múlt, alig több, mint én, aki most órára írok. Annyi idős vagyok, mint nagyapám, amikor államosították.” Vagy ez a mondat: „Egész életem küzdelem azért, hogy végül ne maradjon félbe minden”, az utolsóról már nem is beszélve: „Hátráltam eleget, most már tényleg nincs hova tovább.”

Térey János: Boldogh-ház, Kétmalom utca. Egy cívis vallomása. Budapest, 2020, Jelenkor. 278 oldal, 4499 forint.